

УДК: 378.147

Дроздова І. П.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ АУДИТОРНИХ І ПОЗААУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

У статті досліджено актуальні проблеми методики аудиторних і позааудиторних занять із формування українського професійного мовлення майбутніх фахівців нефілологічного профілю. Окреслено пріоритетні напрями розвитку українськомовної освіти. Визначено перспективи лінгводидактичних досліджень українськомовного професійно орієнтованого спрямування.

Ключові слова: форми організації навчання у вищій школі, професійне мовлення студентів, аудиторні і позааудиторні заняття, професійно орієнтоване спілкування, самостійна робота студентів, інноваційні форми навчання.

В статье исследуются актуальные проблемы методики аудиторных и внеаудиторных занятий по формированию украинской профессиональной речи будущих специалистов нефилологического профиля. Очерчены приоритетные направления развития украиноязычного образования. Определены перспективы лингводидактических исследований украиноязычного профессионально ориентированного направления.

Ключевые слова: формы организации обучения в высшей школе, профессиональная речь студентов, аудиторные и внеаудиторные занятия, профессионально ориентированное общение, самостоятельная работа студентов, инновационные формы обучения.

This article explores the current problems of practical techniques and extracurricular classes on professional speech of Ukrainian specialists of future non-philological profile. Outlined priority areas of Ukrainian-education. Prospects linguodidactic research professional Ukrainian-oriented direction.

Key words: forms of learning in higher education, vocational students, classroom and extracurricular classes, professionally oriented communication, self-study students, innovative learning.

Завдання підготовки фахівців із вищою освітою для різних галузей народного господарства, науки й техніки визначає комунікативно-практичний, професійно орієнтований характер усього навчання і практичного курсу української мови. В основу цього процесу покладено когнітивно-комунікативний, компетентнісно-діяльнісний, професійно орієнтований підходи, кредитно-модульну технологію, що реалізується в принципах, активних та інтерактивних формах і методах, прийомах і засобах навчання, забезпечуючи якісну підготовку майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей.

Складність, багатоаспектність і взаємозалежність організаційних форм у вищій школі зумовили вибір інноваційних форм навчання як найактуальніших у сучасних умовах розвитку суспільства й вимог ринку праці. Модульно-рейтингова технологія навчання дозволяє задовольнити сучасні вимоги до фахівця і надає широкі можливості індивідуального навчання з використанням новітніх методик викладання української мови як засобу отримання фахових знань у вищій школі, діагностування й оцінювання рівня знань та вмінь студентів із формування й розвитку українського професійного мовлення.

З метою науково-теоретичного аналізу різноманітних концепцій висвітлення проблем із загальних питань теорії навчання, а також проблем сучасної організації і розвитку вищої освіти, методики навчання рідної і другої мов розглянуто праці вчених (А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, З. Бакум, Ф. Бацивч, О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Коваль, І. Кочан, З. Курлянд, О. Любашенко, А. Маркова, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилок, О. Пехота, К. Плиско, Т. Симоненко, Л. Скуратівський, Л. Струганець, Т. Суценко, І. Хом'як, О. Хорошковська, Г. Шелехова тощо).

Аналіз дидактичних і лінгводидактичних джерел дозволяє стверджувати, що існує розлога структурна організація форм навчання у ВНЗ. До ефективних організаційних форм роботи у ВНЗ для студентів – майбутніх фахівців різних галузей – належать лекції (лекції з елементами пояснення, обговорення, лекції-диспути, проблемні лекції, лекції-прес-конференції), практичні заняття (семінари, семінари-практики тощо), лабораторні заняття, семінари, самостійна робота (зокрема самостійна дослідницька робота), практика, курсове й дипломне проектування, виробнича практика тощо. Номенклатура організаційних форм навчальної роботи у ВНЗ налічує більше двадцяти найменувань [4, с. 5].

Від правильного й доцільного вибору організаційної форми навчання, досконалої методики проведення кожного конкретного заняття з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» залежить, наскільки швидко й повно студенти-нефілологи засвоять матеріал та підвищиться рівень їхніх

професійних знань, умінь і навичок, соціальної активності, самостійності, загальний рівень культури й освіченості.

Метою статті є дослідження актуальних проблем методики аудиторних і позааудиторних занять із розвитку українського професійного мовлення студентів-нефілологів, що дозволить визначити перспективи лінгводидактичних досліджень українськомовного професійно орієнтованого спрямування.

Оскільки методи навчання у вищій школі є не тільки засобом передавання й засвоєння знань, а й формами організації занять (лекція, семінар, практичні заняття), то це означає, що постійно й оперативно треба працювати над подальшим удосконалення змісту і методів викладання у вищій школі [1, с. 6]. Досліджуючи проблеми розвитку професійного мовлення студентів, ми розглянули питання про систему форм навчання у нефілологічних ВНЗ. У сучасній дидактиці виділяють такі організаційні форми: індивідуальну, парну, групову й колективну, поєднання яких і дає все розмаїття використовуваних нині конкретних форм навчальної роботи [4, с. 5]. Застосування цих форм у навчанні української мови за професійним спрямуванням передбачає корекцію, формування і розвиток навичок аудіювання, говоріння (діалогічного й монологічного мовлення), читання і письма (тобто вміння сприймати інформацію на слух, читання, конспектування, реферування літератури за фахом українською мовою, підготовка наукових доповідей і повідомлень, участь у дискусіях, оформлення ділових паперів – заяв, дипломних і курсових записів і т.п.).

Лекція є і формою організації навчальної діяльності, і водночас методом навчання. «Характерною особливістю лекції як методу навчання є те, що в ній систематично, послідовно, логічно й чітко викладено великий за обсягом навчальний матеріал, зміст наукових проблем» [8, с. 114].

За змістом і формою передачі інформації лекції поділяють на такі види: інформаційні (традиційного характеру), проблемні, підсумкові, консультаційні (оглядові), а за типом їх подачі слухачам – монолози (без акценту на реакцію аудиторії); діалоги (діалогічні) – постійна взаємодія зі слухачами; дискусії (розкриття суперечностей у ході лекції) [7, с. 59]. Психологічні аспекти лекції як методу навчання висвітлено в працях С. Зинов'єва, П. Зайченка, І. Конфедератова, М. Махмутова, Р. Нізамова, М. Нікандрова, І. Страхова, І. Кобиляцького й інших учених. Лекції інформаційного типу в модульному навчанні втрачають своє виняткове значення, яке вони мають за традиційного навчання. Перевагу віддають лекціям проблемним, пошуковим, оглядовим, настановним, концептуально-аналітичним [3, с. 16].

Вступна (оглядова) лекція дає студентам уявлення про завдання і зміст курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», розкриває структуру й логіку розвитку української мови на сучасному етапі, орієнтує на специфіку навчального предмета і взаємозв'язок з іншими дисциплінами тощо. Лекція-прес-конференція надає змогу скласти модель аудиторії слухачів, що дуже важливо в роботі зі студентами першого курсу, має на меті привернути увагу до вузлових питань вивчення української мови за професійним спрямуванням, скласти уявлення про рівень підготовки студентів з української мови, їхню грамотність, уміння формулювати свої думки, володіння навчальним матеріалом.

Подібні лекції передбачають відмову від традиційного інформування студентів і реалізацію діалогових (паритетних суб'єкт – суб'єктних) стосунків між викладачем та студентами. Проблемна лекція має творчий характер, наближується до пошукової діяльності, формування пізнавального інтересу до змісту навчального предмета і професійної мотивації майбутнього фахівця, розвитку професійного мислення і мовлення за обраним фахом студентів. Змістом проблемних лекцій є відбиття новітніх досягнень науки й інноваційних технологій. Дидактичні особливості проблемної лекції розроблено в працях І. Лернера, О. Матюшкіна, М. Махмутова, М. Скаткіна, А. Фурмана та ін. учених.

Лекції діалогового типу мають чіткий методичний задум. Спілкування в діалозі між викладачем і студентом відбувається з метою розвитку креативного мислення й активізації пізнавальної діяльності студентів. «Діалогове» спілкування можна здійснити за таких умов: викладач вступає в контакт зі студентами як співрозмовник, який хоче поділитися з ними своїм досвідом; матеріал лекцій вибудовують за принципом обговорення шляхів вирішення навчальних проблем із різних позицій; викладач ставить запитання і стимулює самостійний пошук відповіді на них [3, с. 16–17].

Разом із традиційними видами проведення лекцій сучасна дидактика оперує інноваційними технологіями, що дозволяють значно активізувати діалогові і творчо-пошукові форми проведення освітньої роботи. До них належать лекція-візуалізація, лекція-ділова гра, лекція-бліцтурнір, лекція-брифінг, лекція-брейнстормінг, на яких студенти не конспектують викладений матеріал, а обговорюють інформацію, запропоновану у формі конспектів або текстів лекцій [4, с. 10; 6].

Окрім лекції, важливими формами організації навчальної діяльності студентів-нефілологів у ВНЗ з метою розвитку їх професійного мовлення є семінарські та практичні заняття. У вищій школі на нефілологічних факультетах такі заняття повинні формувати креативні вміння студентів із професійного мовлення за фахом.

Семінар є організаційною формою, у процесі якої викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних

завдань або рефератів, це може бути обговорення фахової термінології, питання культури мовлення тощо.

У практиці роботи ВНЗ в основному культивують три типи семінарів: які сприяють поглибленому вивченню певного систематичного курсу; вивченню окремих основних або найбільш важливих тем (проблем) курсу; дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою (спецсемінари) [2]. Залежно від часу проведення вказані семінари поділяють на проміжні, рубіжні та підсумкові тощо. Успіх семінарів, активність студентів на них закладається на лекції, яка, як правило, передує семінару. Семінарські заняття забезпечують розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань у навчальних умовах [2, с. 179]. Професійне використання знань, на нашу думку, – це вільне володіння мовою професії, тобто точне оперування термінами, поняттями та визначеннями.

Семінар – активний метод навчання, у застосуванні якого переважає продуктивно-перетворювальна діяльність студентів. План, що отримують студенти до проведення семінару, слугує основним методичним документом для організації їхньої самостійної роботи. Обов'язковими його компонентами є тема, дидактичні й виховні цілі заняття, організаційно-методичні вказівки, навчальні питання, що підлягають розгляду, теми доповідей, повідомлень, рефератів, рекомендована література. Реалізація пізнавальної мети в ході семінару потребує від викладача умілого методичного керування. В умовах ВНЗ найчастіше використовують три схеми: реферативно-довідна, питально-відповідна і змішана. Успіх семінару завжди залежить від активності студентів, тому другий обов'язок викладача розвивати й захоплювати це. Важливо, на нашу думку, настійливо навіювати студентам думку, що активність – це не тільки виступи і дискусії, але й уміння слухати. Семінар, як і будь-який інший вид навчальних занять, передбачає широке використання засобів наочності й ілюстративного матеріалу. Існує багато різних видів семінарів у ВНЗ: семінар з елементами проблемності; семінар із використанням «сократівського» методу навчання; семінар-брейнстормінг («мозковий штурм» – максимально напружена креативна мислетворча робота групи студентів із розв'язання інтелектуального завдання в максимально стислий термін); семінар методом «круглого столу» або аналізу конкретних ситуацій; семінар-бесіда; семінар-диспут; спеціальний семінар; навчальна тематична дискусія; семінар-екскурсія; семінар-дослідження тощо [4, с. 15–18].

Практичні заняття [4; 6] спрямовані на поглиблення теоретичного матеріалу й формування практичних умінь та навичок, а також уміння аналізувати й застосовувати здобуті знання для розв'язання практичних завдань. Метою практичного заняття є поглиблення наукових знань, здобутих студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи і спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, розвиток наукового мислення і мовлення студентів [4, с. 24].

Комунікативний зміст практичного заняття з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» полягає в розширенні, поглибленні, систематизації й деталізації наукових знань із мови. В організації практичного заняття слід чітко продумати систему контролю рівнів знань, що формуються, систему оцінок, виробити єдині критерії для всіх студентів для визначення ступеня оволодіння професійним мовленням.

Наприклад, основною дидактичною метою практичного заняття «Науковий текст. Структура мовного оформлення» з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» було засвоєння й узагальнення відомостей про композиційно-структурну організацію наукового тексту: за характером змісту, за способом викладення інформації, лексико-граматичними засобами організації тощо. Разом із дидактичною метою сформульовано професійно-комунікативну мету: сприяти активному опрацюванню композиційно-структурної організації наукового тексту з метою побудови таких текстів за основними фаховими дисциплінами, уміти відтворювати жанри наукової літератури у власному усному й писемному мовленні під час професійного спілкування та публічних виступів. Між дидактичною та комунікативною цілями є глибокий внутрішній зв'язок: дидактичною метою заняття «Науковий текст. Структура мовного оформлення» з курсу «Українська мова (за професійним спілкуванням)» було поглиблення знань про лексико-граматичні засоби організації наукового тексту та розпізнавання порушення морфологічних і синтаксичних норм у текстах наукового стилю. Комунікативна мета заняття – формування і розвиток навичок роботи з науковими текстами за фахом студентів-нефілологів; і дидактична і комунікативна цілі практичного заняття спрямовані на виховання особистості студентів, формування, розвиток і вдосконалення професійного мислення й мовлення майбутніх фахівців під час навчання української мови.

У системі навчання професійного мовлення студентів істотну роль відіграє черговість лекцій і практичних занять. Лекції є першим кроком підготовки студентів до практичних занять, які розвивають професійне мовлення, лекційні питання на практичному занятті набувають конкретного вираження. Подібного аналога лекція серед інших видів занять не має. Лекція і практичні заняття не тільки повинні суворо чергуватися в часі, але й бути методично зв'язані проблемним професійно орієнтованим на-

вчальним матеріалом або ситуацією, як, наприклад, лекція і практичне заняття за темами «Мовленнєва поведінка у професійно-службових стосунках». Наш досвід підказує: що більше віддалений лекційний матеріал за змістом від аналізованого на практичному занятті, то важче лектору залучити студентів до творчої діяльності.

Зміст практичного заняття реалізується в робочій програмі курсу української мови за професійним спрямуванням як план практичного заняття, що, наприклад, за темою «Система жанрів наукової літератури» віддзеркалює інформаційну насиченість заняття, сприяє тому, що студенти орієнтуються на відповідні типи завдань, спрямовані на написання різноманітних жанрів наукової літератури, а саме: анотації, рецензії, реферату, резюме тощо, які допомагають опанувати дисципліни за фахом.

Науково-методична система розвитку професійного мовлення студентів-нефілологів, яку ми розробили, характеризується професійно орієнтованою спрямованістю всього процесу навчання студентів й реалізується шляхом засвоєння теоретико-методологічних основ мовленнєвої культури, забезпеченням єдності духовного, професійного, соціокультурного і психолінгвістичного аспектів розвитку професійного мовлення студентів, сформованості потреб і мотивів в оволодінні мовленнєвими знаннями, уміннями і навичками професійного мовлення. Здійснення цих завдань не може бути виконано без постійної, напруженої, свідомої самостійної роботи студентів. Тому самостійна й індивідуальна робота студентів – це форма навчального процесу у ВНЗ, що передбачає переорієнтацію з лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно орієнтовану форму та самоосвіту студента. За Болонською угодою навчальний час самостійної й індивідуальної роботи регламентований і повинен становити не менше, ніж 50% загального обсягу трудомісткості навчання [5, с. 102]. Зовнішній контроль за самостійною роботою з боку викладачів має поєднуватися з самоконтролем студентів.

Під час опрацювання кожної теми на практичних і семінарських заняттях було звернуто увагу студентів на комунікативні аспекти розвитку професійного мовлення, відпрацювання вмій роботи з різними за жанрами науковими та діловими текстами за фахом в усному та писемному мовленні, підвищення загальнофахової обізнаності, користування довідково-бібліографічним апаратом наукової літератури, контроль володіння лексико-стилістичними засобами наукового й офіційно-ділового стилів.

Отже, в основі навчання української мови за курсами «Ділова українська мова» та «Українська мова за (професійним спрямуванням)» лежить систематична СРС як в аудиторії, так і поза нею з обов'язковим виконанням завдань і наступною їх перевіркою викладачем. Усі завдання організації самостійної роботи студентів об'єднують в одну велику групу: професійно орієнтовані, що виходять за рамки цілей власного практичного курсу української мови і зливаються із загальними завданнями підготовки фахівців того чи іншого профілю. Професійно орієнтовані завдання організації СРС з української мови продиктовані профілем ВНЗ (факультету), що зумовлює як зміст навчального матеріалу (тексти за фахом), так і види навчально-мовленнєвої діяльності: конспектування, тезування, запис лекцій, анотування, реферування тощо, передбачені під час СРС.

Значне місце в системі навчальних занять у ВНЗ мають інтерактивні методи навчання [4; 6] – неімітаційні (дискусії, екскурсії); імітаційні неігрові (аналіз конкретних ситуацій, виробничих завдань, розбір документації, дії за інструкцією); імітаційні ігрові – інноваційні – (ділові й рольові ігри, ігрове проектування) – розкривають великий потенціал у розв'язанні триєдиного завдання: навчання, виховання й розвитку особистості.

Таким чином, навчання української мови студентів має забезпечувати таке засвоєння знань, що не тільки дає змогу застосовувати їх, але й формує здатність самостійно опановувати нові досягнення науки й техніки і відповідати освітнім вимогам нового тисячоліття. Тож завдання вищої освіти полягає в тому, щоб навчати студентів мислити й діяти категоріями науки, бачити свою професійну діяльність у комплексі, тобто набуті знання мають бути не предметом навчальної діяльності, а засобом діяльності професійної.

Тому навчальний процес у вищій школі – це не лише повідомлення і засвоєння знань, це складна система організації, управління й розвитку пізнавальної діяльності студентів, це процес різнобічного формування фахівця вищої кваліфікації.

Література:

1. Бандурка О. М. Основи педагогічної техніки / О. М. Бандурка, В. О. Тюрина, О. І. Федоренко. – Х. : ТИ-ТУЛ, 2006. – 176 с.
2. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. Вітвицька. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 384 с.
3. Кайдалова Л. Г. Модульна технологія навчання : навч.-метод. посіб. для викладачів і студентів вищ. навч. закладів / Л. Г. Кайдалова, З. М. Мнушко. – Х. : Вид-во НФаУ: Золоті сторінки. – 2002. – 86 с.
4. Методика проведення занять у вищому навчальному закладі : метод. реком. для викладачів / [Л. Г. Кайдалова, О. О. Тележкіна, С. М. Полуян та ін.] – Х. : Вид-во НФаУ. – 2004. – 60 с.

5. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник / В. М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літ., 2007. – 232 с.
6. Освітні інновації в Національному фармацевтичному університеті : навч.-метод. посіб. / В. П. Черних, Л. Г. Кайдалова, В. М. Толочко, Т. Ю. Вахрушева. – Х. : Вид-во НФаУ. – 2005. – 248 с.
7. Павлова В. Обучение конспектированию: теория и практика / В. Павлова. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1989. – 96 с.
8. Сухопар В. Термінологічна компетенція як складова мовної культури фахівців / В. Сухопар // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць ф-ту лінгвістики Гуманіт. ін-ту Нац. авіац. ун-ту. – К. : ІВЦ Держкомстату України. – 2005. – Вип. 11. – С. 18–25.